

JANUSZ GUBAŃSKI, EWA WALTER

Institute of Landscape Architecture, Wrocław University of Environmental and Life Sciences

Wrocław, Poland

e-mail: janusz.gubanski@upwr.edu.pl; ewa.walter@upwr.edu.pl

AKTUALNE TENDENCJE ZAGOSPODAROWANIA TERENÓW W SĄSIEDZTWIE WODY NA PRZYKŁADZIE WSI OPOLSKIEJ

CURRENT TRENDS IN DESIGNING AREAS ADJACENT TO WATER USING THE EXAMPLE OF RURAL AREAS IN THE OPOLE REGION

Streszczenie

Wody powierzchniowe w przestrzeni wiejskiej od lat ulegały poważnym przemianom, prowadzącym w skrajnych przypadkach do ich eliminowania z krajobrazu. W ostatnich latach obserwuje się coraz częstsze działania na rzecz przywrócenia wód powierzchniowych, jako elementów o funkcji przyrodniczej i społeczno-kulturowej. Podejmowane prace, obok kształtowania i ochrony krajobrazu nadwodnego, prowadzą do rozwijania i wzmacniania bioróżnorodności oraz przywracania równowagi hydrologicznej. W artykule omówiono rolę wód powierzchniowych na terenach wiejskich oraz aktualne tendencje i możliwości zagospodarowania przestrzeni nadwodnych. Badaniem objęto tereny w wybranych wsiach województwa opolskiego. Wielokryteriowa ocena obszarów sąsiadujących z wodą pozwoliła na sformułowanie wniosków, które z obserwacjami i wywiadami społecznymi, stały się podstawą opracowania możliwych form zagospodarowania terenów uwarunkowanych potrzebami mieszkańców i aktualnymi trendami zagospodarowania obszarów nadwodnych.

Abstract

The surface water resources of rural areas have been subject to transformation for many years and in extreme cases they have even disappeared from the landscape. Recently, some more intensive action have been witnessed, which are focused on restoring surface water resources as elements that perform both natural and social-cultural functions. These actions lead to the design and protection of landscape and, at the same time, to the development and reinforcement of biodiversity and restoring the hydrological balance. This article discusses the role of surface waters in rural areas and the current trends and possibilities in designing waterside areas. The research was conducted in selected villages of the Opole region. A multi-criteria evaluation of waterside areas leads to conclusions, which, together with observations and interviews, constitute the basis for new design forms.

Słowa kluczowe: Opolszczyzna, stawy wiejskie, zagospodarowanie wsi, zasoby wodne

Key words: Opole region, rural ponds, rural space designng, water resources

WPROWADZENIE

Wody powierzchniowe od początków osadnictwa odgrywały kluczową rolę w lokowaniu i kształtowaniu siedzib ludzkich (Abłamowicz, Śnieszko, 2007; Borkowski 2003; Stupnicka, Baranowski, Bender, 2006;). Otwarte zbiorniki i ciek nie tylko wzmacniały obronność osad, ale były wykorzystywane na potrzeby życia codziennego. Wykorzystywano je przede wszystkim na cele bytowe ludzi i zwierząt, nie mniej ważna była też funkcja transportowo-komunikacyjna, przeciwpożarowa czy energetyczna (Brykała 2003; Fajer, 2007; Myga-Piątek, Partyka, 2003). Nierzadko wpływ sąsiedztwa rzeki intensyfikował rozwój miejscowości i przekształcanie jej w rozbudowane organizmy miejskie (Pancewicz 2004). W przestrzeni wiejskiej woda, poza wyżej opisanymi funkcjami, była bardziej niż w mieście ważnym elementem symbolicznym. Znanych jest wiele zwyczajów i obrządków związanych z wodą, które stanowiły nieodłączną część życia codziennego wsi (Lebeda, 2002; Ogródowska, 2012; Simonides, 2007). Podobnie jak w miastach, także we wsiach rola cieków i zbiorników ulegała poważnym przeobrażeniom. Pierwotna funkcja została silnie zredukowana lub całkowicie wyeliminowana. Liczne są przykłady, gdzie staw czy struga oraz towarzysząca im specyficzna zieleń, które stanowiły przez dziesięciolecia tradycyjne elementy krajobrazu wsi, wskutek naturalnych procesów hydrobiologicznych lub celowych działań zupełnie zniknęły (Niedźwiecka-Filipiak, 2001). Przykładem może być wieś Lipowa w gminie Grodków, gdzie spośród trzech stawów pozostał jeden lub wieś Wojkowice w gminie Żórawina, gdzie po czterech zbiornikach zachowały się jedynie dwa niewielkie zagłębienia terenu (Borcz, 1999).

Przeobrażenia wód powierzchniowych na terenach wiejskich są związane m.in. z transformacją, jaka dokonywała się w ostatnich dziesięcioleciach w krajobrazie polskiej wsi. Wieś zaczęła zatracać specyficzny charakter m.in. wskutek zmniejszenia znaczenia rolnictwa, przy jednoczesnym rozkwicie osiedli o charakterze „miejskich sypialni”, które wprowadziły do wsi nowe formy zabudowy i miejskiej zieleni ogrodowej (Niedźwiecka-Filipiak, 2005; Podolska, Orzechowska-Szajda, 2013). Wobec zagrożeń, związanych z powyższymi przekształceniami, od kilkunastu lat podejmowane są działania mające przywrócić pozytywny obraz wsi, sięgając

INTRODUCTION

Since the beginning of human settlements, surface waters have played an essential role in the location and design of human dwellings (Abłamowicz, Śnieszko 2007; Borkowski 2003; Stupnicka, Baranowski, Bender 2006). Not only did open reservoirs and water courses improve the defence capacity of villages, they were also used for everyday life purposes. They mainly supported the sustenance of humans and animals, but transport, fire protection or power-generating functions were no less important (Brykała, 2003; Fajer, 2007; Myga-Piątek, Partyka, 2003). Quite often, the influence of a nearby river intensified the development of villages and contributed to their transformation into developed urban agglomerations (Pancewicz, 2004). Apart from the aforementioned functions, in rural areas water was also an important symbolic element, to a greater extent than in cities. History knows many rituals and traditions connected with water that were an inherent part of everyday life in the country (Lebeda, 2002; Ogródowska, 2012; Simonides, 2007). As in towns and cities, the role of water courses in rural areas has also been subject to major transformations. Their original function has been strongly reduced or completely eliminated. There are numerous examples of ponds or brooks with the accompanying specific greenery that had been a traditional element of rural landscape for decades disappearing completely as a result of natural hydrobiological processes or intentional actions (Niedźwiecka-Filipiak, 2001). An example may be Lipowa village in Grodków commune, where only one of three previously existing ponds remains or Wojkowice village in Żórawina commune, where only two small land depressions remain of four water reservoirs (Borcz, 1999).

The reshaping of surface waters in rural areas results, among other things, from the transformations in Polish rural landscape that took place in the last few decades. The countryside began to lose its specific nature, among others due to the decreasing importance of agriculture, while, at the same time, new suburban districts emerged that introduced new forms of development and urban garden greenery to the villages (Niedźwiecka-Filipiak, 2005; Podolska, Orzechowska-Szajda, 2013). Facing the risks carried by these transformations, certain actions aimed at restoring the positive image of the countryside based on the traditions

do tradycji i poczucia tożsamości. Przykładem może być program „odnowy wsi” zapoczątkowany w latach 90. XX w. w województwie opolskim (Wilczyński 2003). Wdrożenie programu przejawia się działaniami mającymi ogromny wpływ na kreowanie krajobrazu wiejskiego. Jednym z działań podejmowanych w programie jest nowe zagospodarowanie ważnych kulturowo i wizualnie miejsc we wsiach, którymi są między innymi tereny związane z wodą. Podejmowane prace, obok ochrony i kształtowania specyficznego krajobrazu nadwodnego, przyczyniają się do rozwijania i wzmacniania różnorodności biologicznej, jak również przywracania równowagi hydrologicznej obszarów wiejskich. Przykładem może być Ptasi Stawek we wsi Spórok, gm. Kolonowskie, który został poddany renowacji w ramach programu „Odnowy Wsi”. Celem działań było nie tylko stworzenie miejsca rekreacyjnego dla mieszkańców, ale też nadanie funkcji retencyjnej i przeciwpożarowej.

Zachowanie i ochrona zbiorników wodnych na obszarach wiejskich wpisują się także w założenia Ramowej Dyrektywy Wodnej (RDW) – ważnego narzędzia polityki Unii Europejskiej (Dyrektywa 2000/60/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 października 2000 r.). Ramowa Dyrektywa Wodna służy utrzymaniu dobrej jakości zasobów wodnych, a przez to osiągnięciu dobrego stanu środowiska przyrodniczego. Jednym ze wskazań Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej (2004), odpowiadającym na założenia RDW, jest zachowanie i ochrona wód powierzchniowych, w tym małych zbiorników wodnych będących istotnym elementem małej retencji na obszarach rolniczych (*Mała retencja – duża sprawa, b.d.*). Nadanie nowych funkcji małym zbiornikom wodnym na obszarach wiejskich może przyczynić się do ich zachowania i późniejszej ochrony także w kontekście cennych zasobów wodnych obszarów rolniczych.

CEL, PRZEDMIOT I ZAKRES PRACY

W pracy postawiono dwa zasadnicze cele badawcze. Pierwszy dotyczy określenia możliwości i pożądanych kierunków zagospodarowania wiejskich przestrzeni nadwodnych. Realizacja celu wiązała się z próbą odpowiedzi na pytanie: czy możliwe jest przywrócenie terenom nadwodnym wyłącznie ich pierwotnego przeznaczenia, czy może jednak

and the sense of identity have been undertaken for more than ten years. An example might be the “Village Renewal” programme that was initiated in the 1990s in Opolskie Voivodeship (Wilczyński 2003). The implementation of the programme consists in actions that have a vital influence on the formation of rural landscape. One of the measures under the programme involves new ways of managing culturally and visually important spots in villages, which include, among others, waterside areas. Apart from the protecting and designing a specific waterside landscape, the work carried out contributes to the development and enhancement of biodiversity and to restoring the hydrological balance of rural areas. An example of this may be Ptasi Stawek (The Bird Pond) in Spórok village, Kolonowskie commune, which has been renovated as part of the „Village Renewal” programme. The aim of this work was not only to provide a place of recreation for local residents, but also for the pond to perform retention and fire-protection functions.

Preservation and protection of water reservoirs in rural areas are also part of the objectives of the Water Framework Directive (WFD), which is an important tool of the European Union policy (Directive 2000/60/EC of the European Parliament and the Council of October 23, 2000). The aim of the Water Framework Directive is to maintain the high quality of water resources and thus to preserve the natural environment in good condition. One of the objectives of the Code of Good Agricultural Practices (2004) that fulfils the goals of the FWD is to maintain and protect surface waters, including small water reservoirs that are an important element of small-scale retention in agricultural areas (*Mała retencja – duża sprawa, (Small retention – big issue) b.d.*). Assigning new functions to small water reservoirs in rural areas may contribute to their sustenance and further protection, also in terms of preserving valuable water resources in agricultural areas.

OBJECTIVE, SUBJECT AND SCOPE OF THE STUDY

Two fundamental research objectives were set. The first one refers to the determination of the possibilities and desirable directions of the land development of rural waterside spaces. The realisation of this goal involved an attempt to answer the following question: is it possible to restore only the

proces rewaloryzacji tych przestrzeni winien być związany z rozszerzeniem funkcji i podniesieniem rangi miejsca?

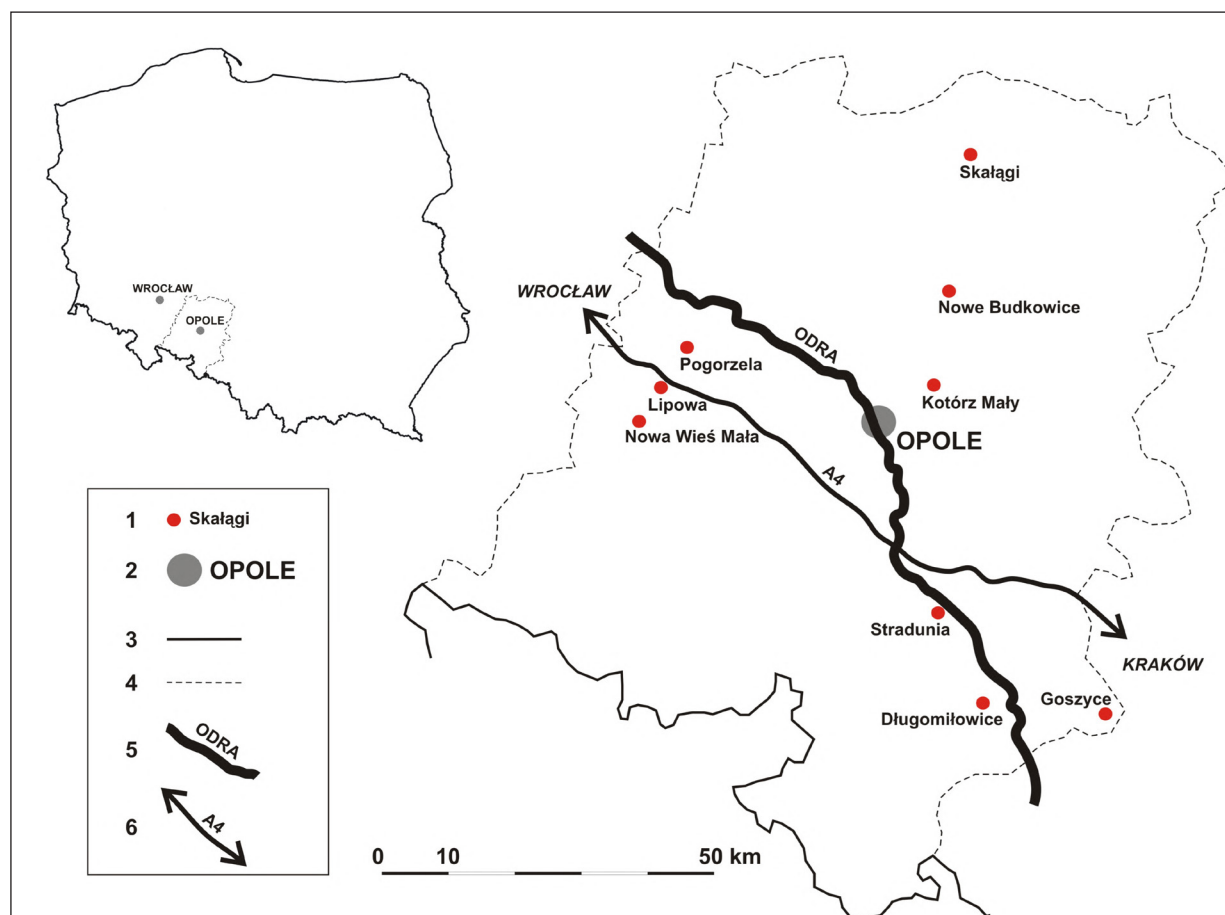
Celem komplementarnym było określenie zbioru uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych oraz ich roli w podejmowaniu powyższych działań. Zasadniczym pytaniem było: jakie to są czynniki i w jakim stopniu wpływają na skuteczność podjętych zabiegów zmierzających do przeobrażania i aktywizacji terenów nadwodnych. Wśród identyfikowanych elementów starano się uwypuklić rolę społeczności lokalnych w powyższych procesach.

Przedmiotem pracy są obszary znajdujące się w sąsiedztwie rzek lub stawów (naturalnych bądź o pochodzeniu antropogenicznym) zlokalizowanych na terenach wybranych dziewięciu wsi województwa opolskiego (ryc. 1). Miejscowości zlokalizowane są w południowo-wschodniej części Niziny Śląskiej: Lipowa, Nowa Wieś Mała i Pogorzela na

original designation of waterside areas, or should the process of revalorisation of such spaces also involve expanding their functions and upgrading the profile of these places?

The complementary objective was to determine the set of social and external conditions and their role in taking the aforementioned actions. The main question was: what are these factors and to what extent do they influence the effectiveness of the measures aiming to transform and activate waterside areas? The authors attempted to emphasise the role of local communities in these processes among the other elements identified.

The subject of this paper are areas located in the vicinity of rivers or ponds (natural or anthropogenic ones) in nine villages selected in Opolskie Voivodeship (fig. 1). The settlements are situated in the south-eastern part of the Silesian Lowland: Lipowa, Nowa Wieś Mała and Pogorzela on the Wrocław

Ryc. 1. Lokalizacja badanych wsi: 1 – badane wsie, 2 – duże miasta, 3 – granica państwa, 4 – granica województwa opolskiego, 5 – rzeka Odra, 6 – autostrada A4. Źródło: opracowanie własne

Fig. 1. Location of the villages studied: 1 – villages studied, 2 – big towns, 3 – national border, 4 – border of Opolskie Voivodeship, 5 – River Odra, 6 – A4 highway. Source: own compilation

Równinie Wrocławskiej, Nowe Budkowice, Kotórz Mały i Skałagi na Równinie Opolskiej oraz Długomiłowice, Goszyce i Stradunia na terenie Kotliny Raciborskiej (Solon i in. 2018). Wszystkie wsie znajdują się na terenie zlewni Odry Środkowej (<http://www.rdw.org.pl/pl/dorzecze-odry>). Oprócz Nowych Budkowic, które leżą w granicach Stobrawskiego Parku Krajobrazowego, pozostałe miejscowości nie są zlokalizowane się w obrębie obszarów chronionych.

Kryterium wyboru miejscowości do badań stanowił m.in. istniejący w miejscowości potencjał społeczny, przejawiający się istnieniem formalnej bądź nieformalnej grupy mieszkańców zaangażowanej w procesy odnowy wsi, w tym nowego zagospodarowania przedmiotowych terenów. Przedstawiciele (liderzy) tych grup brali czynny udział w warsztatach dotyczących wzorcowego zagospodarowania wsi (edycje: letnia i jesienna w 2016 r.), mających na celu opracowanie koncepcji zagospodarowania terenów nadwodnych w ich miejscowościach. Warsztaty organizowane były przez Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego w ramach projektu: „Bioróżnorodność Opolszczyzny – skarbem dziedzictwa przyrodniczego”¹.

MATERIAŁY I METODY

Badania przeprowadzono w 2016 r. Materiał do badań stanowiły:

- mapy topograficzne w skali 1:10000 dla obszaru Polski (w zakresie badanych miejscowości), historyczne niemieckie mapy topograficzne – Messtischblatt, w skali 1:25000 (w zakresie badanych miejscowości);
- rejestr zabytków województwa opolskiego, gminne ewidencje zabytków, gminne programy opieki nad zabytkami oraz gminne programy ochrony środowiska;
- opracowania bibliograficzne w zakresie roli małych zbiorników i cieków na obszarach wiejskich;
- materiały informacyjne i dokumentacje fotograficzne aktualnych tendencji w zagospodarowaniu terenów nadwodnych w małych miejscowościach z obszaru Polski;

Plain, Nowe Budkowice, Kotórz Mały and Skałagi on the Opole Plain and Długomiłowice, Goszyce and Stradunia in the Raciborz Basin (Solon et al. 2018). All the villages are located in the catchment of the Middle Oder river (<http://www.rdgw.org.pl/pl/dorzecze-odry>). Apart from Nowe Budkowice, which is situated within the limits of Stobrawski Landscape Park, the other villages are not located in protected areas.

One of the criteria for selecting the villages for research was the existing social potential, manifested in the form of a formal or informal group of residents who are involved in the village renewal processes, including the process of new land development in the areas analysed. The representatives (leaders) of these groups participated actively in workshops on model village development (summer and autumn editions in 2016), whose aim was to develop a concept of the land development of waterside areas in their villages. The workshops were organised by the Marshal's Office of the Opolskie Voivodeship as part of the project: “Biodiversity of the Opole Region as a treasure of natural heritage”¹

MATERIALS AND METHODS

The study was conducted in 2016. The materials included:

- topographic maps on a scale of 1:10,000 for the area of Poland (with respect to the villages analysed), historical German topographic maps – Messtischblatt, on a scale of 1:25,000 (with respect to the villages);
- records of historical monuments in Opolskie Voivodeship, communal monument registers, communal monument protection programmes and communal environmental protection programmes;
- publications referring to the role of small reservoirs and water courses in rural areas;
- information materials and photographic documentation of the current trends in waterside area land development in small villages in the territory of Poland;

¹ Projekt współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Opolskiego na lata 2014-2020 – Oś priorytetowa 5.1. Ochrona środowiska, dziedzictwa kulturowego i naturalnego, Działanie 5.1 – Ochrona różnorodności biologicznej.

¹ Project co-financed by the European Regional Development Fund under the Regional Operational Program of the Voivodeship of Opolskie 2014-2020 - Priority 5.1. Protection of the environment, cultural and natural heritage, Measure 5.1 – Protection of biological diversity.

- obserwacje i badania terenowe na wybranych obszarach;
 - materiały z warsztatów dotyczących wzorcowego zagospodarowania wsi realizowanych w ramach programu „Bioróżnorodność Opolszczyzny – skarbem dziedzictwa przyrodniczego” (mapy, szkice, zdjęcia i prezentacje multimedialne oraz analizy i koncepcje wybranych obszarów wykonane przez uczestników warsztatów);
 - wywiad społeczny z liderami wsi objętych badaniami.
- observations and field studies in the areas that were selected;
 - materials from workshops on model village development realised under the programme titled “Biodiversity of the Opole Region – a treasure of the natural heritage” (maps, drawings, photos and multimedia presentations, as well as analyses and concept designs of selected areas created by participants);
 - an interview with community leaders in the villages studied.

W pierwszym etapie wykonano przegląd literatury dotyczącej badań małych zbiorników wodnych i cieków na obszarach wiejskich. W kolejnym etapie przeprowadzono analizy wybranych do badań miejscowości pod kątem zasobów kulturowych i przyrodniczych. Następnie skupiono się na terenach nadwodnych w tych miejscowościach, które analizowano szczegółowo pod kątem:

- lokalizacji (odległość od centrum wsi oraz powiązania z innymi terenami o podobnej funkcji, co może mieć wpływ na przyszłe funkcjonowanie obszaru),
 - funkcji (występowanie bądź brak czytelnej funkcji obszaru – jednej bądź wielu),
 - dostępności (dostępność komunikacyjna terenu oraz czytelność wejść),
 - stanu zachowania (stan techniczny – stawy, stan i ukształtowanie nabrzeży – cieki),
 - zasobów przyrodniczych (stopień zróżnicowania zasobów przyrodniczych ze względu na warstwowość szaty roślinnej oraz zróżnicowanie gatunkowe), zasobów kulturowych (występowanie i jakość zasobów kulturowych w bezpośrednim sąsiedztwie terenów nadwodnych).
- their location (distance from village centre and connections with other areas of similar functions, which might influence how the area functions in future);
 - functions (existence or lack of a clear function (or multiple functions) of the area,
 - accessibility (transport accessibility of the area and clearly marked entries).
 - state of preservation (technical condition – ponds, condition and formation of banks – water courses),
 - natural resources (the degree of diversity of natural resources in terms of layers of the vegetation cover and biodiversity of species),
 - cultural resources (the existence and quality of cultural resources in the direct vicinity of waterside areas).

Rezultaty analiz poszczególnych obszarów zestawiono razem, porównując w obrębie analizowanego czynnika, przyjmując kryteria określające jego występowanie. Ocena obszarów ze względu na istniejące uwarunkowania (tab. 1) pokazała mocne i słabe strony analizowanych obszarów, które w procesie powstawania koncepcji powinny być wzięte pod uwagę. Wyniki oceny zestawiono z koncepcjami dla wybranych obszarów, które zostały wykonane przez mieszkańców w ramach warsztatów dotyczących wzorcowego zagospodarowania wsi. W efekcie końcowym dokonano oceny w jakim stopniu koncepcje wykorzystują mocne strony miejsca, a w jakim niwelują słabe strony.

The first stage of the work involved a review of literature on the analyses of small water reservoirs and water courses in rural areas. The second stage consisted in an analysis of the villages selected for research in terms of their cultural and natural resources. The authors then focused on waterside areas in these villages, and their detailed analysis in terms of:

The results of the analysis of specific areas were then compiled and compared in terms of a particular factor, assuming the criteria that determine its existence. The evaluation of areas with respect to the existing conditions (tab. 1) revealed the strengths and weaknesses of the areas that should be taken into account in the process of developing a concept design. The evaluation results were then compared with the concept designs for the selected areas that were prepared by inhabitants during workshops on model village development. The final stage consisted in assessing the degree to which the concept designs use the strengths and eliminate the weaknesses of the relevant locations.

Jednym z elementów prac analitycznych był również przegląd istniejących nowo zagospodarowanych wiejskich terenów nadwodnych. Przegląd obejmował materiały informacyjne i dokumentacje fotograficzne realizacji wykonanych po 2004 r. i dofinansowanych z funduszy europejskich w ramach programów operacyjnych skierowanych na rozwój obszarów wiejskich. Wybrano dziewięć miejscowości z obszaru Polski (Gogołowice, gm. Lubin; Gozdowo, gm. Gozdowo; Józefowo, gm. Lwówek; Kamień Śląski, gm. Gogolin; Kamionek, gm., Gogolin; Obrowiec, gm. Gogolin; Paczewo, gm. Sierakowice; Pniewo, gm. Bedlno; Wronów, gm. Lewin Brzeski), posiadających publiczne stawy, które wraz z terenami przyległymi zostały poddane renowacji i nowemu zagospodarowaniu. Wybrane tereny poddano ocenie według kryteriów: idea koncepcji (dostosowanie do charakteru miejsca); program koncepcji (w jakim stopniu odpowiada na potrzeby lokalnej społeczności); materiał/motywy (rodzaj użytych materiałów i motywów w elementach zagospodarowania i jego zgodności z materiałem lokalnym); roślinność (dobór gatunkowy roślin i jego zgodność z rodzimą florą oraz wpływ na zwiększenie bioróżnorodności). Przegląd i ocena istniejących nowo zagospodarowanych wiejskich terenów nadwodnych miały na celu wskazanie aktualnych tendencji i kierunków zmian w zagospodarowywaniu wiejskich terenów nadwodnych, uwydatniając jednocześnie najczęściej popełniane błędy.

Ważnym elementem badań był wywiad społeczny z liderami wsi objętych badaniami. Liderami były osoby zaangażowane w działania na rzecz miejscowości w ramach formalnych bądź nieformalnych grup lokalnych (np. stowarzyszeń, rad sołeckich itp.). Osoby te charakteryzowały się umiejętnościami przywódczymi oraz dużą odpowiedzialnością powiązaną z wiedzą zdobywaną w czasie licznych szkoleń i warsztatów. Wywiady przeprowadzono z 17 osobami. W rozmowach, liderzy odnosili się do aktualnego stanu obszaru oraz preferencji w jego przyszłym zagospodarowaniu, które wynikały z potrzeb lokalnej społeczności. Pytania dotyczyły m.in.: dawnej i obecnej funkcji obszaru, odczuć związanych z obszarem w istniejącym stanie, podejmowanych wcześniej działań związanych z nową wizją miejsca, pomysłów na koncepcję terenu nadwodnego oraz możliwości pozyskania środków na nowe zagospodarowanie.

One of the elements of this work was also the review of the existing newly developed rural waterside areas. This review referred to the information materials and photographic documentation of the investments realised after 2004 and financed from EU funds under the operational programmes for the development of rural areas. Nine villages located in the territory of Poland were selected (Gogołowice, Lubin commune; Gozdowo, Gozdowo commune; Józefowo, Lwówek commune; Kamień Śląski, Gogolin commune; Kamionek, Gogolin commune; Obrowiec, Gogolin commune; Paczewo, Sierakowice commune; Pniewo, Bedlno commune; Wronów, Lewin Brzeski commune), which have public ponds that have been subject to renovation and new development together with adjacent areas. The selected areas were evaluated in terms of the following criteria: concept idea (adaptation to the specificity of the location), concept programme (the degree to which it satisfies the needs of the local community), materials/motifs (type of materials and motifs used in the development elements and their compliance with local material); vegetation (selection of plant species and their compliance with local flora and influence on improving biodiversity). The aim of the review and evaluation of the existing, newly developed waterside rural areas was to indicate the current trends and directions of changes in the development of such areas and at the same time to point out the most frequent mistakes.

An interview with community leaders in the villages being studied was another important element of the research. The leaders were individuals involved in the activities for the village as part of formal or informal local groups (such as associations, village administration councils, etc.). These individuals were characterised with well-developed leadership skills and a high level of responsibility, resulting from knowledge obtained from numerous training courses and workshops. Interviews were conducted with 17 people. In the interviews, community leaders discussed the current condition of the respective areas and the preferences concerning their future development that were dictated by the needs of local communities. The questions including ones referring to: the previous and current functions of the areas, the feelings concerning the current condition of the area, previously taken actions connected with the new vision of the area, ideas concerning the concept design of waterside areas and the possibility to obtain funding for new development.

WYNIKI

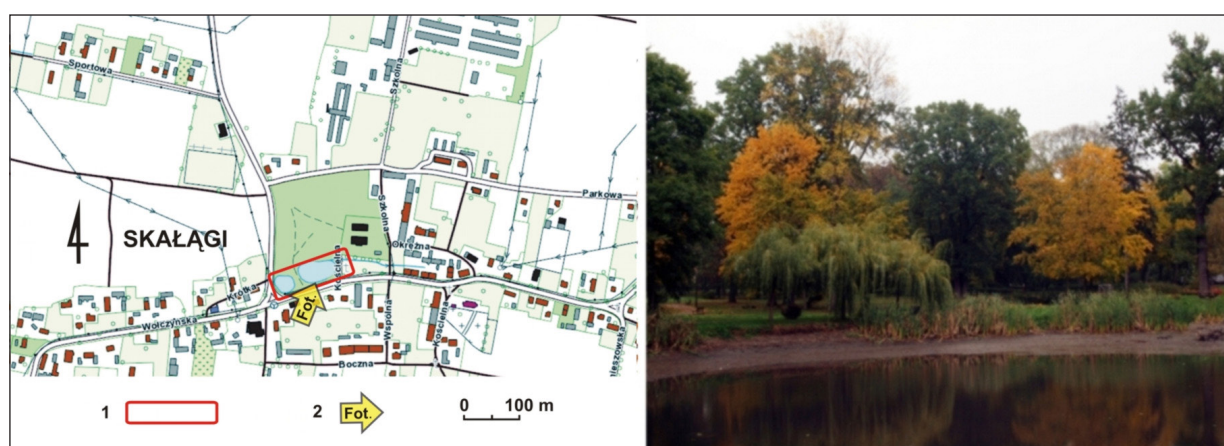
Badane miejscowości należą do niewielkich jednostek osadniczych, jednak niektóre z nich mogą poszczycić się cennymi walorami kulturowymi. Wszystkie miejscowości posiadają czytelne, choć przekształcone w różnym stopniu, układy przestrzenne (Lipowa – dobrze zachowany układ owalny ze stawami). W analizowanych wsiach znajdują się wartościowe budynki historyczne, które zostały wpisane do gminnych ewidencji zabytków (liczna grupa obiektów sakralnych i świeckich, w tym rezydencjonalnych), a kilka najcenniejszych (kościół w Lipowej, Pogorzeli, Skałagach; kaplica w Goszycach; cztery domy mieszkalne, szkoła i kuźnia w Pogorzeli) wpisanych jest do rejestru zabytków. W najbliższym sąsiedztwie terenów nadwodnych, obiektów o wysokich walorach kulturowych jest niewiele. Reprezentowane są one przede wszystkim przez obiekty mieszkalne oraz towarzyszące im budynki gospodarcze, które choć skromne w formie architektonicznej, wyraźnie określają krajobraz i charakter badanych miejscowości. Fragment dotyczący walorów kulturowych miejscowości sporządzono na podstawie rejestru zabytków województwa opolskiego, gminnych ewidencji zabytków oraz powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami.

W przypadku wsi Długomiłowice i Skałagi (ryc. 2), analizowane tereny nadwodne stanowią fragmenty historycznych zespołów zieleni komponowanej – parków przypałacowych, wpisanych do rejestru zabytków.

RESULTS

The villages studied belong to the category of small settlement units, but some of them are proud to have valuable cultural assets. All the villages are characterised by a clear spatial arrangement, although it has been transformed to various extents (Lipowa – well-preserved oval village layout (what is known as “*owalnica*” with ponds). Valuable historical buildings, which have been entered into communal monument registries, exist in these villages (a large number of sacral and secular buildings, including residential buildings). Some of the most valuable ones (churches in Lipowa, Pogorzela, Skałagi, the chapel in Goszyce, four residential houses, a school and forge in Pogorzela) are entered into the register of monuments. However, there are few buildings of significant cultural value in the direct vicinity of waterside areas. They are mainly represented by residential buildings and the adjacent farm buildings, which, in spite of their modest architectural form, clearly define the landscape and nature of the villages. The section concerning the cultural heritage of the villages has been based on the register of historical monuments in Opolskie Voivodeship, communal monument registers and the powiat and commune monument protection programmes.

As far as the villages Długomiłowice and Skałagi (fig. 2) are concerned, the waterside areas that were analysed constitute parts of historic arranged greenery complexes, i.e. palace parks entered into the register of monuments.

Ryc. 2. Wieś Skałagi – staw w zabytkowym parku: 1 – obszar badań, 2 – miejsce wykonania fotografii. Źródło: fot. J. Gubański; ryc. opracowanie własne na podkładzie z www.mapy.geoportal.gov.pl

Fig. 2. Skałagi village – the pond in a historic park: 1 – area of research, 2 – site of photograph. Source: photo by J. Gubański; fig. own elaboration based on the map from: www.mapy.geoportal.gov.pl

Wszystkie tereny objęte analizą znajdują się w bezpośrednim sąsiedztwie wód powierzchniowych. W siedmiu przypadkach są to bezimienne stawy wiejskie (Goszyce, Kotórz Mały, Lipowa, Nowa Wieś Mała, Nowe Budkowice, Pogorzela oraz Skałagi). Pozostałe to ciek wodne: Długomiłowice – rzeka Olcha, Stradunia – rzeka Stradunia i dawna młynówka. Niemal wszystkie leżą wśród zwartej zabudowy wsi. Do wyjątków należą: staw w Nowej Wsi Małej – zlokalizowany na północnych obrzeżach miejscowości (dawna piaskownia) oraz w Pogorzeli – staw położony w terenie otwartym, ok. 1,2 km na południe od centralnej części wsi. W Lipowej analizowany teren znajduje się przy dawnym zbiorniku przeciwpożarowym (obecnie suchym) położonym we wschodniej części wsi. Dwa obszary nadwodne istnieją w obrębie historycznych założeń parkowych towarzyszących nieistniejącym dziś rezydencjom (Długomiłowice, Skałagi).

Dzisiejsze funkcje terenów nadwodnych w badanych wsiach są pochodną ich dostępności i stanu zachowania. W przypadku trzech z nich to wyłącznie nieformalne i bardzo ograniczone funkcje rekreacyjne (nieformalne miejsca spotkań: Kotórz Mały, Nowa Wieś Mała, Nowe Budkowice). Tereny wokół stawów w Goszycach, Lipowej i Skałagach, dzięki istniejącej infrastrukturze (ścieżki, elementy małej architektury), stanowią miejsce rekreacji, spotkań i odpoczynku mieszkańców, organizacji imprez i wydarzeń lokalnych.

W przypadku obszarów w Długomiłowicach, Pogorzeli i Straduni brakuje jakiegokolwiek funkcji użytkowej. Wynika to wprost z braku dostępności do badanych obszarów: Długomiłowice – koryto rzeki Olchy prowadzone jest w głębokim rowie erozyjnym, do którego nie dochodzą ciągi komunikacyjne, Stradunia – brzegi rzeki i młynówki są silnie porośnięte dziką roślinnością (ryc. 3), Pogorzela – zbiornik porośnięty pałą i trzcina pospolitą zlokalizowany jest wśród rozłogu pól na obrzeżach wsi.

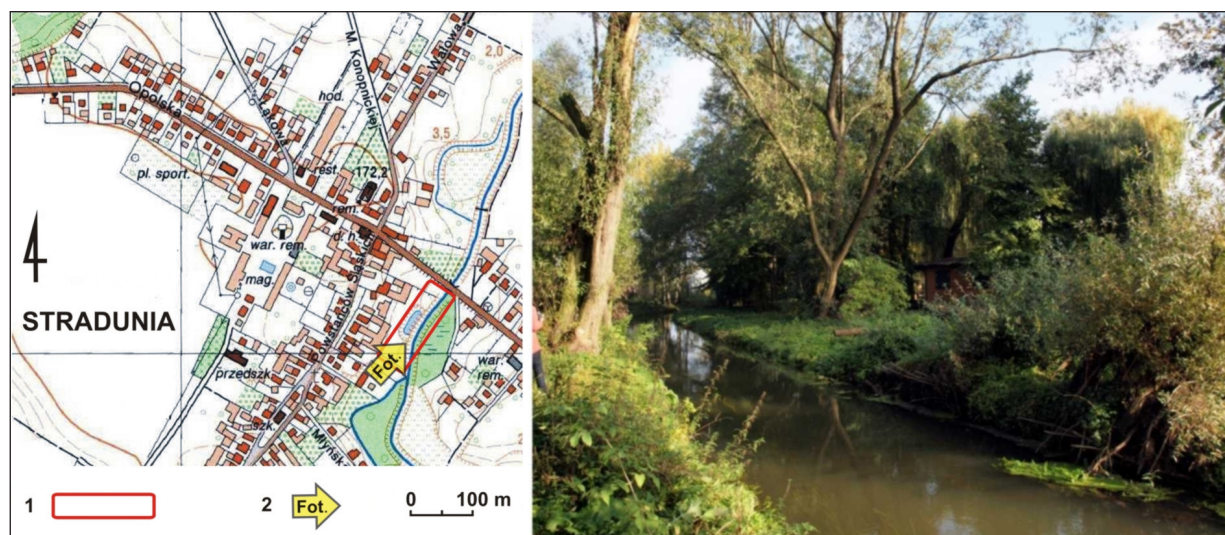
Rodzaj zieleni występującej na analizowanych obszarach nadwodnych ma bezpośredni wpływ na sposób wykorzystania i potencjalnego zagospodarowania terenu. Na obszarach leżących w obrębie zespołów parkowych typ zieleni wynika z charakteru pierwotnego założenia. Istniejące do dziś gatunki drzew związane są bezpośrednio z nasadzeniami prowadzonymi w trakcie zakładania i pielęgnacji parków.

All the areas analysed are located in the direct proximity of surface waters. Seven of them are nameless village ponds (Goszyce, Kotórz Mały, Lipowa, Nowa Wieś Mała, Nowe Budkowice, Pogorzela and Skałagi). The others are water courses: Długomiłowice – River Olcha, Stradunia – River Stradunia and the former mill river. Nearly all of them are located amidst dense village development. The exceptions are: the pond in Nowa Wieś Mała, located on the northern outskirts of the village (a former sand quarry) and in Pogorzela, where the pond is situated in an open area, approx. 1.2 km to the south from the central part of the village. In Lipowa, the area studied is adjacent to the former fire protection reservoir (currently empty), located in the eastern part of the village. Two waterside areas are situated within historical park complexes that used to exist alongside historical residences, which are now non-existent (Długomiłowice, Skałagi).

The present functions of waterside areas result from their accessibility and state of preservation. For three of them these are purely informal and very limited recreational functions (informal meeting points: Kotórz Mały, Nowa Wieś Mała, Nowe Budkowice). Thanks to the existing infrastructure (paths, street furniture), the areas situated around the ponds in Goszyce, Lipowa and Skałagi are places for recreation, meetings and leisure for local residents and they host numerous local performances and events.

The areas in Długomiłowice, Pogorzela and Stradunia are devoid of any practical functions. This is due to the fact that the areas analysed are inaccessible: in Długomiłowice the bed of the River Olcha runs through a deep erosion ditch, without access from communication routes; in Stradunia, the banks of the river and the mill river are strongly overgrown by wild vegetation (fig. 3); in Pogorzela the reservoir is overgrown with bulrush and common reed and it is located amidst the fields on the outskirts of the village.

The type of greenery that exists in these waterside areas has a direct influence on the manner of use and potential land development. In areas located within historical park complexes, the type of vegetation results from the nature of the original design. The existing tree species are directly connected with the trees planted during the establishment and maintenance of the parks.

Ryc. 3. Rzeka i wieś Stradunia – lokalizacja na terenie wsi oraz niedostępne nabrzeża rzeki 1 – obszar badań, 2 – miejsce wykonania fotografii. Źródło: fot. J. Gubański; ryc. opracowanie własne na podkładzie z www.mapy.geoportal.gov.pl

Fig. 3. The Stradunia river and village – location in the village and inaccessible riverbank: 1 – area studied, 2 – site of photograph. Source: photo by J. Gubański; fig. own based on the map from: www.mapy.geoportal.gov.pl

Na pozostałych obszarach szata roślinna jest wykształcona samoistnie, niekiedy z niewielkim udziałem roślinności wprowadzonej przez lokalną społeczność (pojedyncze egzemplarze).

Z przeprowadzonych ocen analizowanych komponentów opisujących obszary nadwodne (tab. 1) wynika, że terenem o największym potencjale i korzystnych uwarunkowaniach do przeprowadzenia procesu nowego zagospodarowania jest obszar w Skałagach, natomiast najskromniejszymi atutami wykazują się obszary w Pogorzeli i Straduni.

Analiza i ocena istniejących nowo zagospodarowanych wiejskich terenów nadwodnych wykazała, że obszary te są od kilku lat przedmiotem zainteresowania lokalnych władz w kontekście przeobrażeń wiejskich terenów publicznych, a ich nowe zagospodarowanie odbywa się w ramach programu „odnowa wsi” lub europejskich funduszy strukturalnych. Wyniki pokazują, że większość ocenianych obszarów, w zakresie ich nowego zagospodarowania, ma dobre założenia wyjściowe w postaci interesującego pomysłu (idea) oraz spełnia funkcje wynikające z potrzeb i oczekiwań mieszkańców (program). Jednocześnie są one niedopracowane w zakresie użytych materiałów/motywów (głównie w nawierzchni, ogrodzeniu i oświetleniu), a także stosowanej roślinności, która nie jest spójna z rodzimą florą typową dla terenów wiejskich (ryc. 4).

In the other areas, the vegetation cover formed spontaneously, sometimes with a small contribution of plants introduced by the local community (single specimen)

The evaluations of the components that define the waterside areas (tab. 1) demonstrate that the area with the highest potential and the most beneficial conditions for the new development process is the area in Skałagi, while the areas located in Pogorzela and Stradunia have the poorest assets.

The analysis and evaluation of the existing newly developed waterside rural areas demonstrated that these areas have attracted the interest of local authorities for several years in terms of the transformation of rural public areas and that they have been transformed under the “Rural Renewal” programme or with financing from EU structural funds. The results demonstrate that the redevelopment of most of the areas evaluated is based on good assumptions in the form of interesting ideas and that it meets the needs and expectations of residents as far as the planned functions are concerned (programme). At the same time, they still require improvement with respect to the materials/ motifs (mainly in the paving surfaces, fencing and lighting) and the vegetation used, which is not consistent with the native flora typical for rural areas (fig. 4).

Według oceny zagospodarowania istniejących obiektów najczęściej popełniane błędy to: brak harmonii z zastanym otoczeniem i między wprowadzanymi elementami, chaos lub monotonia w doborze materiałów, zły dobór rodzaju nawierzchni, niepra-

According to the evaluation of the land development of existing objects, the most common mistakes are: lack of harmony with the existing environment and between the elements introduced, chaotic or monotonous selection of materials, poor paving

Tab. 1. Ocena obszarów analizowanych ze względu na istniejące uwarunkowania

Tab. 1. Evaluation of areas analysed under existing conditions

Component analysed	Evaluation criteria	Localities									
		Długomitowice	Goszyce	Kotórz Mały	Lipowa	Nowa Wieś Mała	Nowe Budkowice	Pogorzela	Skatągi	Stradunia	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Location	favourable +++	+	++	++	+++	++	+++	+	+++	+	
	acceptable ++										
	unfavourable +										
Function	readable +++	+	+++	+	+++	+	++	+	+++	+	
	unreadable ++										
	non- +										
Accessibility	good +++	+	+++	+++	+++	++	+++	+	+++	+	
	medium ++										
	weak +										
Space openness	good +++	+	+++	++	+++	+++	+++	+++	+++	+	
	medium ++										
	non- +										
Degree of maintenance	good +++	++	++	++	++	+	++	+	+++	+	
	medium ++										
	bad +										
Environmental resources	high +++	+	+	++	+	+	+	+	+++	++	
	medium ++										
	low +										
Cultural resources	high +++	+++	+	+	+	+	+	+	+++	++	
	medium ++										
	low +										
Total points:		10	15	13	16	12	15	9	21	9	
Potential for new development	high	21-17	Długomitowice	Goszyce	Kotórz Mały	Lipowa	Nowa Wieś Mała	Nowe Budkowice	Pogorzela	Skatągi	Stradunia
	medium	16-12									
	low	11-9									

Źródło: opracowanie własne

Source: own compilation

widłowe obrzeżenie, dobór gatunkowy niezgodny z charakterem wiejskim i/lub z rodzimą florą.

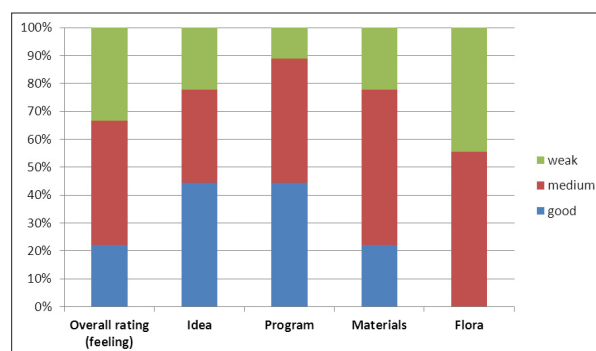
Z wywiadów społecznych, jak i oceny istniejących przykładów wynika, że nadal częstym kryterium wyboru elementów zagospodarowania i wyboru wykonawcy jest koszt inwestycji, za czym niekoniecznie idzie właściwa jakość materiałów i urządzeń oraz profesjonalizm w wykonaniu. Oceny pokazały, że wciąż popularnymi rozwiązaniami dla zieleni na terenach wiejskich są formy i gatunki typowe raczej dla terenów miast.

Wywiad społeczny przeprowadzony z użytkownikami badanych obszarów – mieszkańcami wsi, wskazał najistotniejsze potrzeby z punktu widzenia społeczności wiejskiej. Potrzeby użytkowników w zakresie funkcji to: miejsce wypoczynku codziennego, spotkań oraz lokalnych imprez i wydarzeń, miejsce wędkowania, miejsce krótkotrwałego odpoczynku dedykowane turystom, element dekoracyjny/estetyczny, obszar cenny przyrodniczo (wzmocnienie bioróżnorodności, retencja, ochrona fauny i flory). Z kolei potrzeby i oczekiwania w zakresie elementów zagospodarowania to głównie: układ komunikacyjny, wiata/altana, miejsce na ognisko/grill, ławki, kosze na śmieci, oświetlenie, pomost, stojaki na rowery, roślinność ozdobna.

DYSKUSJA I WNIOSKI

Małe zbiorniki i cieki wodne są przedmiotem badań, które w odniesieniu do obszarów wiejskich prezentują dwa podejścia. Pierwsze wywodzi się z nauk przyrodniczych i traktuje wody powierzchniowe na obszarach wiejskich jako składnik środowiska. Badania prowadzone w tym zakresie skupiają się na roli wód powierzchniowych w kształtowaniu lokalnych stosunków wodnych oraz ich udziale w powstawaniu cennych siedlisk, a tym samym zwiększaniu bioróżnorodności terenów wiejskich (Boix i in., 2012; Céréghino i in., 2008; Sayer i in., 2012; Mioduszewski, 2014). Niektórzy autorzy (Curado i in. 2011; Sayer i in., 2012; Hartel von Wehrden, 2013) wskazują na postępujący proces przeobrażenia lub zanikania małych zbiorników wodnych analizując czynniki je powodujące i efekty tego procesu m.in. ubożenie różnorodności biologicznej czy całkowite wyginięcie cennych gatunków. Badacze alarmują (Curado i in., 2011), że w wyniku degradacji bądź zanikania niewielkich zbiorników w krajobrazie rolniczym

type selection, improper borders, selection of species inconsistent with the rural nature and native vegetation.

Ryc. 4. Ocena nowo zagospodarowanych terenów nadwodnych.

Źródło: opracowanie własne

Fig. 4. Evaluation of newly developed waterside areas.

Source: own compilation

Both community interviews and the evaluation of the existing examples show that the investment cost still remains a frequent criterion for selecting development elements and the contractor, which does not always guarantee the proper quality of materials and equipment and professional performance. These analyses demonstrate that forms and species of plants that are rather typical for urban areas are still frequently used in designing rural greenery.

Community interviews conducted with the users of the areas studied, i.e. inhabitants of rural areas, indicated the most important needs from the point of view of the village community. As far as functions are concerned, the needs of the users are as follows: a place for everyday leisure, a spot for meetings, local events and shows, a place for fishing, for short-term recreation, dedicated to tourists, a decorative/aesthetic element, a naturally valuable area (enhancement of biodiversity, water retention, protection of fauna and flora). On the other hand, the primary needs concerning the development elements include: a communication arrangement, a trellis/gazebo, a bonfire/barbecue pit, benches, garbage bins, lighting, piers, bicycle stands, and ornamental plants.

giną liczne populacje chronionych płazów. W kontekście terenów rolniczych badacze poszukują efektywnych sposobów ochrony otwartych źródeł wody przed zanieczyszczeniami płynącymi z pól uprawnych (Passy i in., 2012; Mioduszeowski, 2014a). Zastanawiają się także nad możliwościami przeciwdziałania zanikaniu wód powierzchniowych w wyniku zaburzeń w cyklu hydrologicznym czy też skutkiem działalności człowieka (Boix i in. 2012; Duer, Wiśniewska 2002; Mioduszeowski 2014b; Céréghino i in. 2008; Simonides 2010; Sayer i in. 2012). Podstawową konkluzją z przytoczonych badań jest konieczność zachowania i ochrony różnych form wód powierzchniowych na obszarach wiejskich jako miejsc małej retencji o wysokiej różnorodności biologicznej.

W drugim przypadku, badania wód powierzchniowych skupiają się na historycznie uwarunkowanej społeczno-kulturowej roli wody. Małe zbiorniki i ciekły wodne postrzegane są jako części składowe krajobrazu wiejskiego (w sensie wizualnym) będące nieodłącznym komponentem kultury materialnej i duchowej. Wiele badań dotyczy miejsca wody w strukturze osad wiejskich oraz przyczyn i kierunków zmian, jakim podlegają zarówno elementy wodne, jak i związana z nimi infrastruktura, która niekiedy jest czytelnym dziedzictwem kulturowym wsi (Brykała, 2003; Fajer, 2003, 2007; Gubański, 2005; Myga-Piątek, Partyka, 2003; Myga-Piątek, Pulinowa, 2003).

Niektóre opracowania dotyczące przeobrażeń krajobrazu wsi uwypuklają bardzo ważny aspekt społeczny działań, mających na celu zmianę wizerunku miejscowości (Wilczyński 2003; Niedźwiecka-Filipiak 2005; Podolska, Orzechowska-Szajda 2013). Autorzy publikacji wskazują, że nowe zagospodarowanie terenów wiejskich nie może odbywać się bez zaangażowania lokalnej społeczności, czego dobrym przykładem jest wieś opolska biorąca od kilkunastu lat czynny udział w programie „odnowy wsi” (Hodor, Klimek, 2013).

Ważną konkluzją z powyższych badań jest to, że możliwości zagospodarowania przestrzeni nadwodnych na terenach wiejskich wynikają nie tylko z obiektywnych uwarunkowań przestrzennych i przyrodniczych, ale w dużej mierze z realnego zaangażowania społeczności lokalnych.

Istotnym warunkiem realizacji projektów miejsc zlokalizowanych nad wodą jest ich dobre połączenie z istniejącym układem komunikacyjnym miejscowości oraz łatwa identyfikacja wejść na

DISCUSSION AND CONCLUSIONS

Small reservoirs and water courses are the subject of research that presents two approaches in reference to rural areas. The first approach originates from the natural sciences and treats surface waters in rural areas as elements of the environment. Related studies focus on the role of surface waters in shaping local water relations and their contribution to the emergence of valuable habitats and thus to the increasing biodiversity of rural areas (Boix et al., 2012; Céréghino et al., 2008; Sayer et al., 2012; Mioduszeowski, 2014). Some authors (Curado et al., 2011; Sayer et al., 2012; Hartel von Wehrden, 2013) point to the gradual process of transformation or disappearance of small water reservoirs by analysing the underlying causes and such effects of this process as decreasing biodiversity or complete extinction of valuable species. Scientists warn (Curado et al., 2011) that the degradation or disappearance of small water reservoirs in the agricultural landscape leads to the extinction of numerous populations of protected species of amphibians. As far as agricultural areas are concerned, scientists have been searching for effective methods of protecting open water sources from pollutants discharged from cultivated fields (Passy et al. 2012, Mioduszeowski 2014a). They are also considering the possibilities to prevent the disappearance of surface waters resulting from disturbances to the hydrological cycle or from human activity (Boix et al. 2012; Duer, Wiśniewska 2002; Mioduszeowski 2014b; Céréghino et al. 2008; Simonides 2010; Sayer et al. 2012). The main conclusion of these studies is the necessity to maintain and protect various forms of surface waters in rural areas as small retention facilities with high biodiversity.

The other approach presented in surface water research focuses on the historical, social and cultural role of water. Small reservoirs and water courses are perceived as the elements of rural landscape (in visual terms) that are an inherent part of its material and spiritual culture. Numerous studies focus on the position of water in the structure of village settlements and the causes and trends in changes that apply both to water elements and to the related infrastructure, which is often a clear part of the cultural heritage of a given village (Brykała, 2003; Fajer, 2003, 2007; Gubański, 2005; Myga-Piątek, Partyka, 2003; Myga-Piątek, Pulinowa, 2003).

teren. Otwarta przestrzeń obszaru nadwodnego, pozwalająca na np. organizację imprez lokalnych, ale i zwiększenie poczucia bezpieczeństwa dzięki możliwości większego zakresu widoku (zarówno w przypadku stawu – układ powierzchniowy, jak i rzeki – układ liniowy), w wyraźny sposób może się przyczynić do sprawniejszego zagospodarowania terenu (Goszyce, Nowe Budkowice, Pogorzela, Skałagi). Możliwość zagospodarowania będzie też pośrednio związana ze stanem zachowania terenu. Dobry, wyjściowy, stan zachowania obszaru to potencjalnie niższe koszty realizacji przedsięwzięcia, zatem i potencjalnie wyższe prawdopodobieństwo dalszych pozytywnych działań (Skałagi). Uwarunkowania przyrodnicze, m.in. zróżnicowanie ukształtowania obszaru nadwodnego oraz jego odmienność w stosunku do przyległych terenów wsi, różnorodność biologiczna, warstwowość szaty roślinnej, itp. w wyraźny sposób wpływają na inicjowanie działań dotyczących udostępnienia i zagospodarowania terenów nadwodnych (Skałagi).

Powstałe koncepcje zagospodarowania terenów nadwodnych wybranych dziewięciu obszarów pokazało, że niezwykle istotne jest także znalezienie dobrego pomysłu na obszar w zależności od wielu uwarunkowań (przestrzennych, przyrodniczych, kulturowych, społecznych), a nie tworzenie uniwersalnych koncepcji możliwych do aplikowania w każdym miejscu. Przykładem może być koncepcja zagospodarowania stawu w Pogorzeli, który pomimo słabej oceny istniejących uwarunkowań zyskał ciekawy pomysł. Niedostatki zostały umiejętnie wykorzystane, by stać się atutami. Jednocześnie obraz koncepcji na tle zrealizowanych projektów, w których wykazano wiele błędów pozwala na konkluzję, że na etapie wykonawczym mogą następować zmiany pierwotnych założeń np. co do rodzaju materiału czy gatunku rośliny. Wywiady społeczne pozwalają wysnuć przypuszczenie, że zmiany te mogą być wynikiem konieczności redukcji kosztów realizacji, dlatego stosuje się rozwiązania popularne i najtańsze np. obcy siedliskowo szpaler żywotników wzdłuż ogrodzenia zamiast różnorodnej roślinności rodzimej.

Some studies of the transformations of rural landscape emphasise the essential social aspect of the activities aimed at changing the image of the village (Wilczyński 2003; Niedźwiecka-Filipiak 2005; Podolska, Orzechowska-Szajda 2013). The authors of particular publications point out that rural areas cannot be transformed without the participation of the local community. A good example may be the villages in the Opole region that have been actively participating in the “Village Renewal” programme for more than a decade (Hodor, Klimek, 2013).

This research leads to the important conclusion that the possibilities to develop waterside rural areas do not only result from the objective spatial and natural conditions, but also, to a great extent, from the actual involvement of local communities.

An important prerequisite for realising the designs of waterside spaces is good access to the village’s existing communication routes and effective identification of entrances to the area. An open-space arrangement of the waterside area, which enables, for example, local events to be organised and also improves the sense of safety by increasing the perspective (both for ponds – spatial arrangement and for rivers – linear arrangement) can clearly contribute to the improvement of land development (Goszyce, Nowe Budkowice, Pogorzela, Skałagi). The development possibilities are also indirectly linked to preserving the area. Good initial conditions in the area means potentially lower investment costs and thus, higher probability of further positive actions (Skałagi). Natural conditions, including diversity in the formation of waterside terrain and the fact that it differs from adjacent village areas, biodiversity, layered vegetation cover etc. have a considerable influence on activities related to the land development of waterside areas and making them accessible (Skałagi).

The resulting concepts of waterside area management in the nine selected areas have demonstrated that it is also essential to find a good idea for the use of the area, depending on numerous conditions (spatial, natural, cultural and social), instead of creating universal concepts that can be applied anywhere. An example might be the concept of developing the pond in Pogorzela, which was based on an interesting idea, in spite of poor evaluation of the existing conditions. The deficiencies have been managed skilfully and transformed into assets. At the same time, the comparison of the concept with completed projects where numerous errors have

PODSUMOWANIE

Woda w krajobrazie kulturowym wsi opolskiej pełniła przez stulecia bardzo istotne funkcje. Po latach „odwracania się” od wód powierzchniowych, ich zaniedbania czy niekiedy wręcz likwidacji, obszary zaczynają być na nowo dostrzegane i doceniane. Atrakcyjna lokalizacja wód i terenów nadwodnych, ich różnorodność biologiczna, ale i zakorzenienie tych miejsc w świadomości lokalnych społeczności, pozwalają na skuteczne działania przywracające im utracone miejsce w strukturze przestrzennej i kulturowej wsi. Identyfikacja z miejscem zamieszkania, potrzeba poprawy i uatrakcyjnienia ich otoczenia oraz świadomość wartości terenów w sąsiedztwie stawu lub rzeki skutkują pozytywnymi działaniami społeczności lokalnych w zakresie przywracania walorów estetycznych i rekreacyjnych przestrzeni nadwodnych. Jednocześnie widoczne są ciągle spontaniczne działania, które kształtują krajobraz nadwodny niezgodnie z wiejskim charakterem, wynikającym z kultury i tradycji oraz dawnej funkcji. Nie rzadko ludność wiejska wprowadza w przestrzeń rozwiązania zapożyczone z terenów miejskich, traktując je jako bardziej nowoczesne. Dalsze badania powinny być skupione na poszukiwaniu kierunków rozwoju terenów nadwodnych w obrębie wsi, poprzez które z jednej strony zachowany zostanie wiejski charakter miejscowości, z elementami zagospodarowania odnoszącymi się do tradycji i kultury, z drugiej zaś wprowadzone zostaną nowe funkcje i rozwiązania, odpowiadające potrzebom nowoczesności wyrażanej przez mieszkańców. Należałoby zainicjować również badania dotyczące procesu i metod edukacji różnych grup społeczności wiejskich (od mieszkańców poprzez liderów i decydentów), które przyczynią się do wzmocnienia tożsamości oraz zwiększenia wiedzy w zakresie zasad kształtowania nadwodnych terenów wiejskich, zgodnie z uwarunkowaniami przestrzennymi, przyrodniczymi, kulturowymi i społecznymi.

Działania społeczności lokalnych, wzmocnione poznawaniem prawidłowych tendencji zagospodarowania obszarów w sąsiedztwie wody oraz implementacji najlepszych rozwiązań, przyczyniają się do odtwarzania społeczno-kulturowej roli wody, jak również wzmocnienia różnorodności biologicznej i równowagi hydrologicznej obszarów wiejskich.

been found demonstrates that the initial assumptions, e.g. concerning the selection of materials or plant species, may be modified in the construction phase. Community interviews allow us to conclude that such changes may be caused by the necessity to lower the investment costs. This is why popular and cheap solutions are used, e.g. a row of thuyas that are foreign to the habitat along the fence, instead of diverse native vegetation.

CONCLUSION

For centuries, water has performed extremely important functions in the cultural landscape of the Opole region. After years of “turning our back” on surface waters, neglecting or sometimes even eliminating them, waterside areas are beginning to be noticed and appreciated once more. The attractive location of waters and adjacent areas, along with their biodiversity, as well as the fact that they are firmly rooted in the minds of local communities, have facilitated effective measures aimed at restoring their degraded position in the spatial and cultural structure of rural areas. Identification with the place of residence, together with the need to improve and upgrade its surroundings, as well as an awareness of the value of areas adjacent to rivers or ponds result in positive action from local communities with respect to restoring the aesthetic and recreational values of waterside areas. At the same time, we are still witnessing spontaneous action that shapes the waterside landscape in a way that does not match their rural nature, resulting from the culture, tradition and former functions of these areas. Rural inhabitants quite often introduce solutions borrowed from urban areas, considering them more modern than traditional ones. Further research should focus on searching for such directions for the development of waterside areas in villages that will allow the rural nature of the settlements to be maintained, by using elements that refer to its culture and tradition, while at the same time introducing new functions and solutions that will satisfy the demand for modern solutions expressed by local residents. It would also be advisable to initiate research on the process and methods of educating various groups of rural communities (from inhabitants to leaders and decision-makers), which will strengthen identity and broaden the knowledge of the principles of designing waterside rural areas in compliance

with spatial, natural, cultural and social conditions.

The activity of local communities, supported by learning about the correct tendencies in waterside area land development and implementation of the best solutions, will contribute to the restoration of the social and cultural role of water, as well as to enhancing biodiversity and improving the hydrological balance of rural areas.

REFERENCES

- Ablamowicz D., Śnieszko Z., 2007: Doliny a osadnictwo pradziejowe. badania w dolinach Kładnicy i Czarnej Przemszy [w:] Doliny rzeczne. Przyroda-Krajobraz-Człowiek pod red. Urszuli Mygi-Piątek, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG, nr 7: 167-176.
- Borc Z., 1999: Krajobraz nizinnych wsi dolnośląskich, Wydawnictwo Akademii Rolniczej we Wrocławiu, Wrocław.
- Borkowski Z., 2003: Wpływ wody na rozmieszczenie osadnictwa wiejskiego – prezentacja metody badań i przykład jej zastosowania [w:] Woda w przestrzeni przyrodniczej i kulturowej pod red. Urszuli Mygi-Piątek, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG, nr 2: 44-53.
- Brykała D., 2003: Rekonstrukcja zagospodarowania hydrotechnicznego doliny Skrwy i Osetnicy od XV do XX wieku [w:] Woda w przestrzeni przyrodniczej i kulturowej pod red. Urszuli Mygi-Piątek, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG, nr 2: 54-64.
- Boix D., Biggs J., Céréghino R., Hull A.P., Kalettka T., Oertli B., 2012: Pond research and management in Europe: "Small is Beautiful". *Hydrobiologia* Vol. 689, Issue 1: 1-9.
- Céréghino R., Biggs J., Oertli B., Declerck S., 2008: The ecology of European ponds: defining the characteristics of a neglected freshwater habitat. *Hydrobiologia* Vol. 597, Issue 1: 1-6.
- Curado N., Hartel T., Arntzen J.W., 2011: Amphibian pond loss as a function of landscape change – A case study over three decades in an agricultural area of northern France. *Biological Conservation* 144 (2011): 1610-1618.
- Duer I., Wiśniewska M.M., 2002: Stan, zagrożenia i ochrona wód w Polsce, IUCN-The World Conservation Union, WWF Światowy Fundusz Na Rzecz Przyrody, Warszawa.
- Dyrektywa 2000/60/We Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 października 2000 r. ustanawiająca ramy wspólnotowego działania w dziedzinie polityki wodnej, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000L0060&from=EN>
- Fajer M., 2003: Budowle wodne jako element krajobrazu w dorzeczu Liswarty [w:] Woda w przestrzeni przyrodniczej i kulturowej pod red. Urszuli Mygi-Piątek, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG, nr 2: 78-86.
- Fajer M., 2007: Zmiany krajobrazu doliny Liswarty w ostatnim tysiącleciu uwarunkowane gospodarczą działalnością człowieka [w:] Doliny rzeczne. Przyroda-Krajobraz-Człowiek pod red. Urszuli Mygi-Piątek, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG, nr 7: 219-227.
- Gubański J., 2005: Młyny wodne w krajobrazie wsi [w:] *Architektura Krajobrazu* 3-4/2005: 78-81.
- Hartel T., von Wehrden H., 2013: Farmed Areas Predict the Distribution of Amphibian Ponds in a Traditional Rural Landscape. *PLoS ONE* 8(5): e63649.
- Hodor K., Klimek J., 2013: Attempts and Methods for Revitalizing the Centers of Small Localities. Selected Examples. *Journal of Sustainable Architecture and Civil Engineering* No. 4 (5) 2013: 13-17.
- <http://www.rdgw.org.pl/pl/dorzecze-odry>, dostęp: 12.02.2017.
- Kodeks Dobrej Praktyki Rolniczej, http://iung.pl/dpr/publikacje/kodeks_dobrej_praktyki_rolniczej.pdf, dostęp: 12.02.2017.
- Lebeda A., 2002: Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego, t. VI, Wiedza i wierzenia, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze Wydawnictwo, Uniwersytet śląski Filia w Cieszynie, Wrocław – Cieszyn.

- Mała retencja – duża sprawa. Jak tworzyć warunki do małej retencji na obszarach wiejskich - projekt Fundacji Ekologicznej Zielona Akcja dofinansowany z NFOŚiGW (brošura), http://www.mala-retencja.pl/images/platforma_ed/broszura_mala-retencja_spadyzewn-5mm.pdf, dostęp: 12.02.2017.
- Mioduszewski W., 2014: Small (natural) water retention in rural areas. *Journal of Water and Land Development* No. 20 (I-III): 19-29.
- Mioduszewski W., 2014: Stawy – małe zbiorniki wodne, PWRiL, Warszawa.
- Myga-Piątek U., Partyka J., 2003: Stawy Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej jako ważny element krajobrazu - zarys koncepcji projektu rewitalizacji stawów. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG* Nr 2, s.148-167.
- Myga-Piątek U., Pulinowa M.Z., 2003: Woda w krajobrazie kulturowym. Refleksja przyrodnicza [w:] *Przyroda Górnego Śląska* 34/2003: 3-5.
- Niedźwiecka-Filipiak I., 2001: Woda w krajobrazie wsi [w:] *Architektura Krajobrazu* 2-3/2001: 47-51.
- Niedźwiecka-Filipiak I., 2005: Przemiany wizerunku wsi opolskiej pod wpływem odnowy wsi [w:] *Architektura Krajobrazu* 1-2/2005: 18-26.
- Niedźwiecka-Filipiak I., 2009: Wyróżniki krajobrazu i architektury wsi Polski południowo-zachodniej, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław.
- Ogrodowska B., 2012: Polskie obrzędy i zwyczaje. *Doroczne*, Wydawnictwo MUZA.
- Pancewicz A., 2004: Rzeka w krajobrazie miasta, Wyd. Politechniki Śląskiej, Gliwice.
- Passy P., Garnier J., Billen G., Fesneau C., Tournebise J., 2012: Restoration of ponds in rural landscapes: Modelling the effect on nitrate contamination of surface water. *Science of the Total Environment* 430 (2012): 280-290.
- Podolska A., Orzechowska-Szajda, I., 2013: Inicjatywy lokalne – szansą na nowe postrzeganie obszarów wiejskich [w:] *Architektura Krajobrazu* 2/2013: 44-57.
- Sayer C., Andrews K., Shilland E., Edmonds N., Edmonds-Brown R., Patmore I., Emson D., Axmacher J., 2012: The role of pond management for biodiversity conservation in an agricultural landscape. *Aquatic Conservation: Marine and Freshwater Ecosystems* 22: 626-638.
- Simonides D., 2007: Mądrość ludowa. Dziedzictwo kulturowe Śląska Opolskiego, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław.
- Simonides E., 2010: Znaczenie powiązań ekologicznych w krajobrazie rolniczym [w:] *Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie*, t. 10 z. 4 (32)/2010: 249-263.
- Solon i in., 2018: Physico-geographical mesoregions of Poland: verification and adjustment of boundaries on the basis of contemporary spatial data, *Geographia Polonica* 2018, Volume 91, Issue 2: 143-170, <https://doi.org/10.7163/GPol.0115>
- Stupnicka E., Baranowski T., Bender W., 2006: Wpływ czynników klimatycznych na procesy osadnicze w dolinach rzek środkowej Polski w okresie rzymskim i we wczesnym średniowieczu [w:] *Archeologia Polski*, t. LI, z. 1-2: 93-120.
- Wilczyński R., 2003: Odnowa wsi szansą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce, Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, Oddział w Poznaniu.
- Communal and poviat monument protection programs and communal monument registers: Goszyce: <http://bip.bierawa.pl/download//8756/program-ochrony-zybytkow.pdf>, dostęp: 16.03.2017.
- Kotórz Mały: http://duwo.opole.uw.gov.pl/WDU_O/2016/689/Oryginal/akt.pdf, dostęp: 16.03.2017.
- Lipowa: http://www.grodkow.pl/archiwum/uchwaly/2010_2014/122_12.pdf, dostęp: 16.03.2017.
- Nowe Budkowice: http://duwo.opole.uw.gov.pl/WDU_O/2016/689/Oryginal/akt.pdf, dostęp: 16.03.2017.
- Nowa Wieś Mała: http://www.grodkow.pl/archiwum/uchwaly/2010_2014/122_12.pdf, dostęp: 16.03.2017.
- Pogorzela: <http://bip.olszanka.pl/1101/gminna-ewidencja-zabytkow.html>, dostęp: 16.03.2017
- Skałagi: http://www.bip.wolczyn.pl/uchwaly/bb3448fdc8ce6f698b327a54fc5fe122_1/gminny%20program%20opieki%20nad%20zabytkami%20gminy%20wo+%C3%A9czyn.pdf, dostęp: 16.03.2017.
- Stradunia: <http://bip.walce.pl/330/program-ochrony-zabytkow-na-terenach-gminy-walce.html>, dostęp: 16.03.2017.

